

การสร้างสรรค์พระพิมพ์เมืองเชียงใหม่แบบโบราณ The Traditional Creation of Chiang Saen Buddha Amulets

ชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

Chaiwoot Punyalert

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University1, Chiang Mai University2

Corresponding Author E-mail: youmoungpan@gmail.com

Article Info

Academic Article

คำสำคัญ: พระพิมพ์ปรกโพธิ์, ความเชื่อและอานิสงค์, แม่พิมพ์พระพิมพ์, พระพิมพ์เนื้อตะกั่ว, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Keywords : Bodhi Tree Sheltered Votive Tablets, Beliefs and Meritorious Benefits, Votive Tablet Molds, Lead-Based Votive Tablets, Local Wisdom

Received: 26/10/2025

Revised: 29/12/2025

Accepted: 30/12/2025

Published online: 30/12/2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการสร้างพระพิมพ์ปรกโพธิ์เชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าพระพิมพ์ถูกสร้างจากแม่พิมพ์จึงทำให้มีการสร้างพระพิมพ์ในลักษณะดังกล่าวจำนวนมาก การสร้างพระพิมพ์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาตลอดจนการนำเข้าประกอบพิธีกรรมงานบุญกุศล เป็นของที่ระลึกและเกิดจากความเชื่อเรื่องอานิสงค์ สร้างตามมีวาระ ฤกษ์ที่ดี ผู้สร้างเป็นกษัตริย์ พระสงฆ์ ราชวงศ์ ขุนนาง คหบดี เป็นประธาน สำหรับการทดลองสร้างพระพิมพ์ด้วยกรรมวิธีแบบโบราณ ได้ใช้ดินจอมปลวกเป็นแม่พิมพ์ใช้การเผาแบบโบราณเป็นการเผาเปิดในที่โล่ง ส่วนการหล่อพระพิมพ์ใช้ตะกั่วแท่ง ผลที่ได้พระพิมพ์มีรูปแบบ ความคมชัด และความสมบูรณ์ของชิ้นงาน อันสะท้อนองค์ความรู้เชิงช่างและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างพระพิมพ์

Abstract

This academic article aims to study and analyze the process of creating Bodhi Tree–Sheltered Chiang Saen votive tablets. The findings indicate that these votive tablets were produced using molds, resulting in the widespread creation of similar forms. Their production served religious purposes,

including offerings for Buddhist worship, ritual practices, and merit-making activities, based on beliefs in spiritual merit. The creation of such votive tablets was conducted on auspicious occasions and led by kings, monks, members of the royal family, nobles, or patrons of high social status.

The experimental reconstruction employed traditional techniques, using termite mound soil for mold-making and open-fire firing, with lead used for casting the votive tablets. The results demonstrate clarity of form and structural completeness, reflecting traditional craftsmanship and local wisdom embedded in the production of Chiang Saen votive tablets.

บทนำ

เมืองเชียงแสนเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญของล้านนาซึ่งปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีและพุทธศิลป์จำนวนมาก โดยเฉพาะพระพิมพ์เมืองเชียงแสนที่สะท้อนคติความเชื่อและวิถีศรัทธาทางพระพุทธศาสนาในอดีต พระพิมพ์เหล่านี้มิได้เป็นเพียงวัตถุทางศาสนา หากแต่เป็นผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปกรรม ความเชื่อ และบริบททางสังคมวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย

พระพิมพ์ที่ค้นพบ พระพิมพ์ปรกโพธิ์นับเป็นรูปแบบสำคัญที่สะท้อนคติการตรัสรู้และการสั่งสมบารมีของพระพุทธเจ้า โดยพบว่ามีลักษณะรูปแบบใกล้เคียงกันจำนวนมาก อันนำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่าอาจสร้างจากแม่พิมพ์ต้นแบบเดียวกันหรืออยู่ในกลุ่มแม่พิมพ์เดียวกัน ทั้งนี้ พระพิมพ์ดังกล่าวส่วนใหญ่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน และแสดงถึงบทบาทของพระพิมพ์ในฐานะสื่อแห่งศรัทธาและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามโบราณวัตถุที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมพระพุทธศาสนาของเมืองเชียงแสน คือ พระพิมพ์เมืองเชียงแสน เนื้อตะกั่ว ทั้งยังได้จัดแสดงแม่พิมพ์ที่สร้างจากหินเนื้ออ่อน และแสดงพร้อมตัวกดลงพิมพ์ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการออกแบบก่อนนำไปแกะเป็นแม่พิมพ์ แต่อย่างไรก็ตามโบราณวัตถุเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงผลผลิตที่ได้จากการทำงาน แต่ไม่สามารถแสดงถึงกระบวนการสร้างสรรค์งานแต่อย่างใด บทความนี้จึงจะได้นำมาแสดงให้เห็นถึงกระบวนการสร้างสรรค์พระพิมพ์ปรกโพธิ์ของเมืองเชียงแสนแบบโบราณ ด้วยการทดลองสร้างสรรค์ขึ้นใหม่จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับพระพิมพ์เมืองเชียงแสน

พระพิมพ์สมัยต่าง ๆ

พระพุทธรูปขนาดเล็กที่สร้างขึ้นโดยวิธีการกด การหล่อโดยมีแม่พิมพ์ เป็นพระเครื่องที่สร้างขึ้นตามแบบแม่พิมพ์ให้เป็นเสมือนรูปเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้า โดยวัสดุหลัก ๆ ที่นำมาปั้นเนื้อพระ เช่น ดิน ขี้เถ้า มวลสาร โลหะ หรือนำหินมาแกะเพื่อเป็นต้นแบบต่าง ๆ แม้กระทั่งอัฐิของพระสงฆ์ที่เชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ หรืออัฐิของพระสงฆ์ที่เป็นเกจิอาจารย์ หรือแม้แต่อัฐิคนธรรมดา ซึ่งการทำพระพิมพ์ในสมัยโบราณถือว่าเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่ช่วยสร้างบุญอุทิศให้กับผู้ล่วงลับ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2539 2539: 580) ได้นิยาม

“พระพิมพ์” ว่าหมายถึง พระพุทธรูปขนาดเล็กที่สร้างขึ้นโดยใช้แม่พิมพ์ ทั้งนี้ในการสร้างพระพิมพ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 580)

การสร้างพระพิมพ์นั้น สันนิษฐานว่าเริ่มขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5-6 หลังจากการสร้างพระพุทธรูปและสังเวชนียสถานแล้ว เป็นของเก่าแก่ที่ได้มีผู้ทำขึ้นตั้งแต่ตอนต้นพระพุทธศาสนา (ยอช เซเดส์, 2502: 1) จัดเป็นอุเทสิกเจติยวัตถุหนึ่งที่มีการสร้างขึ้นตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งแต่เดิมจัดสร้างเพื่อมีวัตถุประสงค์เป็นเครื่องบ่งบอกระลึกในการเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถานต่าง ๆ หรือเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชาแทนองค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าภายหลังเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ภายหลังอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ กลายมาเป็นการสร้างขึ้นเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาตามคติที่ได้รับผ่านมาจากประเทศลังกา ที่เชื่อว่าพุทธศาสนาจะได้ปรากฏให้ดำรงอยู่ให้ถึง 5,000 ปีก่อนจะค่อย ๆ เสื่อมลง จึงเป็นเหตุให้มีการสร้างพระพิมพ์พร้อมกับจารึกพระคาถา “เย ธมมา” อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาลงบนพระพิมพ์ที่สร้างขึ้น ด้วยหวังว่าการได้พบเห็นรูปพระศาสดาและคาถาย่ออันเป็นคำสั่งสอนที่เป็นสาระของพระองค์ อาจเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้พบเห็นกลับบังเกิดความเลื่อมใสและเชื่อถือนั่นอีกครั้ง

พระพิมพ์ในยุคต้น ๆ มักสร้างด้วยดินทำให้สามารถสร้างได้ครั้งละมาก ๆ บางครั้งอาจเป็นจำนวนถึง 84,000 องค์เท่ากับจำนวนพระธรรมขันธบุคคลผู้ปรารถนาบุญกุศลหรือเพื่อหวังให้ตนมีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงนิยมสร้างพระพิมพ์ เพราะเชื่อว่าเป็นหนทางหนึ่งที่จะได้รับผลบุญโดยไม่ต้องอาศัยสติปัญญาชั้นสูงหรือทรัพย์สมบัติมากมาย คตินิยมในการสร้างพระพิมพ์จึงได้แพร่หลายออกจากชมพูทวีปอันเป็นแหล่งกำเนิดไปยังดินแดนต่าง ๆ ที่พุทธศาสนาเผยแผ่เข้าไปถึงอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมา (กฤษฎา พินศรี, 2555: 50)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพระพิมพ์มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล การสร้างขึ้นผ่านงานศิลปะ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นรูปเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้าใช้เป็นของที่ระลึก หรือเพื่อการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เป็นต้น

สำหรับในประเทศไทย ในอดีตจะพบการสร้างพระพิมพ์ขนาดเล็กจำนวนมากให้เป็นเครื่องสักการะเพื่อบุญกุศล ก่อนนำไปบรรจุในเจติยสถานพระพุทธรูป หรือในอุโบสถ โดยฝังลงดินไว้ตามพิธีบุญในวาระสถานที่ต่าง ๆ เรียกพระกรุ (พระนิรันดร์ สุจิตโต, 2560: 20)

พระกรุหรือพระพิมพ์ที่บรรจุอยู่ในกรุได้แสดงปางต่าง ๆ ซึ่งมีนัยสื่อไปถึงประวัติพระพุทธเจ้าในเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยคำว่าปาง หมายถึง เมื่อ ดังนั้นพระพิมพ์ที่แสดงปางต่าง ๆ จึงเป็นการเล่าพุทธประวัติเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับในที่นั้น ทรงกระทำพุทธกิจอย่างนั้น มีพระกิริยาอาการอย่างนั้น เช่นเดียวกับการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ก็นิยมสร้างตามแบบอย่างอิริยาบถของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเนื่องจากเหตุการณ์ในพุทธประวัติ นับตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ จนถึงปรินิพพาน ส่วนที่มีการจารึกคาถาเยธัมมาด้านหลังพระพิมพ์บางองค์นั้น เป็นไปตามความเชื่อเรื่องปัญจอันตรายที่สืบทอดมาจากศรีลังกา

อย่างไรก็ตามจากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในประเทศไทย พบพระพิมพ์มาตั้งแต่สมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 ซึ่งลักษณะพระพิมพ์ช่วงแรกจะมีอิทธิพลศิลปะอินเดียผสมอยู่มาก ทั้งลักษณะของพระพุทธรูปและองค์ประกอบที่ปรากฏในพระพิมพ์ โดยมีการเก็บรายละเอียดให้ครบถ้วนตามพุทธประวัติ ต่อมา

พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นได้ปรากฏลักษณะของศิลปะพื้นเมืองผสมผสานอยู่และไม่เน้นการเก็บรายละเอียดเรื่องราวตามพุทธประวัติเหมือนดังช่วงแรก โดยพบการจารึกเกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศล แทนคาถาเยธัมมา ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในขอมที่ได้แผ่ขยายเข้ามาในดินแดนนี้ (ฉันทะพงษ์ อยู่รุ่ง เรื่อง ศักดิ์, 2554: 26-27)

การสร้างพระพิมพ์เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มบ้านเมืองที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา เช่น ทวารวดี ศรีวิชัย หริภุญชัย สุโขทัย ล้านนาและอยุธยา เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาผ่านการสร้างพระพิมพ์รูปแบบต่าง ๆ

พระพิมพ์หริภุญชัย ได้แก่ พระสามเวียงท่ากานและพระสามใบโพธิ์พระสามเวียงท่ากาน สันนิษฐานสร้างในสมัยหริภุญชัย ในราวพุทธศตวรรษที่ 13 พระพิมพ์นี้ถูกเรียกว่า พระสาม เพราะมีพุทธลักษณะประทับนั่งบนฐานบัลลังก์ขาบข้างด้วยพระอิศราวากซ้าย-ขวา รับอิทธิพลศิลปะลพบุรี คือประทับนั่งแบบราบบนฐานบัลลังก์ พระพักตร์กว้าง คือ หน้าผากใหญ่ คางเหลี่ยม พระโอษฐ์แบะ ปรากฏเครื่องประดับที่พระเศียร พระศอก และพระกร เบื้องซ้ายและขวา

พระพิมพ์สมัยศรีวิชัย พระพิมพ์ดินดิบแบบศรีวิชัย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 13-18 ขนาดสูง 8.5 เซนติเมตร กว้าง 7 เซนติเมตร วัสดุดินดิบ ศิลปะศรีวิชัย โดยพระพิมพ์แบบนี้มักสร้างจากดินดิบ ด้านหลังมีประทับจารึกคาถา เย ธมมา ฯ เป็นภาษาสันสกฤต ซึ่ง คาถาเย ธมมา ฯ นั้นเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ในความเชื่อการสร้างพระพิมพ์ดินดิบจะปั้นดินและมีการกดประทับเพื่อให้เกิดรอยลาย ในเนื้อดินได้มีการตรวจพบมีอิฐผสมอยู่ ทำให้สันนิษฐานว่า การสร้างพระพิมพ์ นอกเหนือจากการสืบทอดพระพุทธศาสนาแล้วยัง จะเป็นการสร้างกุศลให้กับอิฐบุคคลที่ล่วงลับ ให้เจริญอยู่ในพระพุทธศาสนาสืบไป ปัจจุบันจัดแสดง ณ อาคารจัดแสดง 2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (กรมศิลปากร, 2568)

พระพิมพ์อยุธยา ได้แก่ พระโคนสมอ เริ่มมีการสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น พระส่วนใหญ่เป็นเนื้อดินและเนื้อชิน พระพิมพ์พระโคนสมอศิลปะอยุธยา มีพุทธลักษณะที่สวยงาม นิยมกำหนดอยู่ในรูปแบบปางต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวันทั้ง 7 หรือเรียกว่า พระกำลังวันประจำวันทั้ง 7

พระพิมพ์สุโขทัย เป็นพระพิมพ์ที่ถูกค้นพบจากเมืองศรีสัชนาลัยและเมืองเก่าสุโขทัย ได้แก่ พระปางลีลา พระปางเปิดโลก พระปางสมาธิ พระปางมารวิชัย พระนางพญา ฯลฯ พระพิมพ์สุโขทัยส่วนมากแล้วจะถูกสร้างขึ้นตามอิริยาบถต่าง ๆ ขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าในพุทธลักษณะ นั่ง นอน ยืน และเดิน และยังมีการสร้างตามเหตุการณ์ตามพุทธประวัติ อีกด้วย

พระพิมพ์เมืองเชียงแสน

สำหรับพระพิมพ์เชียงแสน จัดอยู่ในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 20-22 ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน ได้แก่ พระพิมพ์ปรกโพธิ์ เชียงแสน ส่วนใหญ่จะเป็นพระเนื้อตะกั่วสนิมแดง และเนื้อตะกั่วแซมไข

มีลักษณะสำคัญ คือ ส่วนใหญ่เป็นพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นจากตะกั่ว หรือที่เรียกว่าชิน อันเป็นแร่จำพวกโลหะเนื้ออ่อนหลอมละลายง่าย เรียกอย่างหนึ่งว่าเหล็กเปี้ยก ในการเทพระพิมพ์เป็นการเทโลหะเหลวลงในแม่

พิมพ์ เมื่อเขียนและแจ้งตัวตามรูปร่างของแม่พิมพ์แล้วจึงนำพระพิมพ์มาตกแต่งอีกครั้ง ในคัมภีร์ไพบูลยานเรื่อง
ผลบุญของการสร้างพระพุทธรูป ของวัดควมคำม้า ตำบลศรีภูมิอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จารเมื่อ จ.ศ. 1290
หรือ พุทธศักราช 2471 (เมธี เมธาสิทธิ สุขสำเรจ, 2561: 13-14) ระบุว่า พระพุทธรูปที่สร้างด้วยตะกั่วหรือดีบุก
(ดีบุกมยว) ผู้สร้างจะได้านิสงส์ 45 กัป ซึ่งเป็นานิสงส์ที่มากกว่าการสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุหิน ตะกั่ว ดีบุก
(ดีบุกมยว) “ชิน” หรือ “ชิน” หมายถึง ตะกั่ว เป็นแร่จำพวกโลหะ เนื้ออ่อนหลอมละลายง่าย เรียกอย่างหนึ่งว่า
“เหล็กเปี้ยก” พบว่ามีการนำวัสดุประเภทนี้สร้างพระพุทธรูปในลักษณะแบบ ลอยองค์ และแบบพิมพ์ด้านเดียว
แต่ได้อานิสงส์น้อยกว่าการสร้างพระพุทธรูปด้วยทองเหลือง เงิน แก้ว ทองคำ เป็นต้น

จากการศึกษาพระพิมพ์เมืองเชียงแสนที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน พบว่า
สามารถจำแนกรูปแบบได้ตามลักษณะพุทธลักษณะและองค์ประกอบทางศิลปกรรม โดยมีจุดร่วมสำคัญคือการ
แสดงพระพุทธรูปเจ้าในปางมารวิชัย พระพิมพ์ส่วนใหญ่แสดงพระพุทธรูปประทับใต้ต้นโพธิ์ ทั้งในรูปแบบที่มีและ
ไม่มีขุมเรือนแก้ว พระพิมพ์มีลักษณะเรียบง่าย เน้นความสมดุลขององค์พระมากกว่าความสมจริงเชิงกายวิภาค
สะท้อนแนวคิดการลดทอนรูปทรงเพื่อถ่ายทอดสาระทางธรรม อันสอดคล้องกับแนวคิดพุทธศิลป์แบบล้านนา
นอกจากนี้ รูปแบบพระพิมพ์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันหลายองค์ยังชี้ให้เห็นถึงการใช้แม่พิมพ์ต้นแบบเดียวกัน
หรืออยู่ในกลุ่มแม่พิมพ์เดียวกัน

ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน ได้จัดแสดงพระพิมพ์ที่ใช้ตะกั่วหรือชินเป็นวัสดุในการสร้าง
จำนวนหนึ่ง พบว่าพระพิมพ์ทั้งหมดมีขนาดที่ใกล้เคียงกันและมีรูปแบบเหมือนกัน บ่งบอกได้ว่าเป็นการทำซ้ำๆ
หลายๆ ครั้ง จากแม่พิมพ์เดียวกัน

ภาพที่ 1 พระพิมพ์เมืองเชียงแสน

ที่มา: นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

พระพิมพ์เมืองเชียงแสนที่พบมี 2 ลักษณะใหญ่ๆ แสดงรูปพระพุทธรูปในปางสมาธิ กับปางมารวิชัย
ดังนี้

1) พระพุทธรูปปางสมาธิ หมายถึงพระพุทธรูปลักษณะนั่งสมาธิ นั่งลำพระองค์ตั้งตรงพระบาท ทั้ง

สองซ้อนกัน โดยพระบาทขวาซ้อนทับอยู่บนพระบาทซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนหางกันบนพระเพลา โดยวางพระหัตถ์ขวาซ้อนหางอยู่บนพระหัตถ์ซ้าย ในทำนองสมาธิราบ ขาขวาทับขาซ้าย จัดเป็น “ปฐมปาง” และปางที่ทำให้กำเนิดองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยพระองค์ทรงอยู่ในพระอิริยาบถนี้ในคืนวันตรัสรู้ นับได้ว่าเป็นพระพุทธรูปในอิริยาบถประทับนั่งสมาธิโดยใช้ข้อพระบาททั้งสองข้างขัดกันซึ่งเรียกว่า ปางขัดสมาธิเพชร สามารถแยกรายละเอียดได้เป็น

พุทธรูปปางสมาธิในซุ้มเรือนแก้ว พุทธลักษณะเป็นพระพิมพ์นั่งในปางสมาธิในทำนองสมาธิราบ นั่งบนฐานอาสนะ 5 ชั้น ในซุ้มเรือนแก้ว ซุ้มเรือนแก้วนั้นเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า พระอินทร์ได้เนรมิตถวาย ในสัปดาห์ที่ 4 หลังการตรัสรู้บุตรสัมาสัมโพธิญาณ

2) พระพุทธรูปมารวิชัย หมายถึง เป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในอิริยาบถนั่งสมาธิ ส่วนพระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ขวาชี้ลงที่พื้นธรณี เป็นพระอิริยาบถที่ทรงชี้พระหัตถ์ขวาลงไปที่พระแม่ธรณี เพื่อขอให้เป็นพยานในบุญบารมีที่พระองค์ได้สั่งสมมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานนับอนันตชาติ จนพระแม่ธรณีได้บีบมวยผมหลั่งน้ำที่ทรงกรวดอุทิศที่มีจำนวนมากมายมหาศาลไหลท่วมทันเหล้ามารจนแพ้ไปนั้น จึงได้กลายมาเป็นลักษณะของพระพุทธรูป “ปางมารวิชัย” หรือ “ปางชนะมาร” อย่างที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งพระพุทธรูปปางนี้มักจะสร้างเป็นพระประธานในโบสถ์ หรือเป็นพระพุทธรูปสำคัญทั้งนี้คงเป็นเพราะการชนะมารดังกล่าว ก็คือ การชนะกิเลส ทำให้หลุดพ้น หรือชนะอุปสรรคต่าง ๆ นั่นเอง พระพิมพ์กลุ่มนี้นิยมใช้วัสดุที่เป็นเนื้อโลหะเป็นส่วนมาก สามารถแยกได้เป็น 5 รูปแบบดังต่อไปนี้

2.1) พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในอิริยาบถนั่งสมาธิพระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงที่พื้นธรณีทรงประทับนั่งบนฐานบัวที่รองรับด้วยฐานอาสนะหรือรัตนบัลลังก์ ส่วนมากวัสดุที่ใช้เป็นเนื้อโลหะ เช่น เนื้อตะกั่ว และเนื้อชิน

2.2) พระพุทธรูปปางมารวิชัยในซุ้มเรือนแก้ว ลักษณะทรงพระคล้ายใบไถ สันนิฐานได้รับอิทธิพลจากงานพุทธศิลป์แบบลังกาที่เผยแพร่เข้ามาประเทศไทย ผสมผสานเกิดเป็นพุทธศิลป์ของพระพิมพ์เชียงแสน อีกแบบหนึ่ง พระพิมพ์ปางมารวิชัยพุทธลักษณะเด่นชัดอยู่ในอิริยาบถทำนองในปางมารวิชัย ส่วนพระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงที่พื้นธรณีได้ซุ้มเรือนแก้ว ซุ้มเรือนแก้วนั้นเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า พระอินทร์ได้เนรมิตถวายในสัปดาห์ที่ 4 หลังการตรัสรู้บุตรสัมาสัมโพธิญาณ หรือตรัสรู้ขอบได้โดยพระองค์เอง ในงานศิลปกรรมที่สร้างเป็นรูปพระพุทธรูปประทับอยู่ในซุ้มนั้น ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ตอนใดก็ตามในพุทธประวัติล้วนเรียกว่า “ซุ้มเรือนแก้ว” ทั้งสิ้นซึ่งรูปแบบซุ้มเรือนแก้ว เป็นไปได้ว่า เป็นรูปแบบที่สะท้อนคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการจำลองที่ประทับของพระพุทธเจ้า โดยพุทธประวัติได้กล่าวว่า “คันธกุฎี” เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ณ เขตวันวิหาร ในเมืองสาวัตถี อยู่ทางใต้ของแม่น้ำราปติ หรือ แม่น้ำอจิรวดีในสมัยพุทธกาล ซึ่งปัจจุบัน อยู่ในรัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดียในพระพิมพ์กลุ่มนี้นิยมใช้วัสดุที่เป็นเนื้อตะกั่ว หรือ เนื้อชินเป็นส่วนมาก ปัจจุบันเรียกว่า พระพิมพ์เชียงแสนปางมารวิชัยพิมพ์คล้ายใบไถ

2.3) พระพุทธรูปปางมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ พระพิมพ์ปางมารวิชัยพุทธลักษณะเด่นชัดอยู่ในอิริยาบถทำนองในปางมารวิชัย ส่วนพระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงที่พื้น ในรูปแบบพิมพ์ปาง

มารวิชัย ที่ฉากหลังเหนือองค์พระเป็นรูปใบโพธิ์ขนาดเล็กเป็นสัญลักษณ์ของการประทับปฏิบัติสมาธิมารวิชัยได้โพธิ์ในทางพุทธศาสนา คำว่า “ต้นโพธิ์” มิได้หมายถึงชื่อพันธุ์ไม้ทั่วไป แต่เป็นชื่อเรียกเฉพาะต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าประทับได้ร่มเงาขณะตรัสรู้ คำว่า “โพธิ์” หมายถึงการตรัสรู้ ดังนั้น พระอดีตพุทธเจ้า พระสมณโคตม ต่างทรงตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ทั้งสิ้น อิริยาบถของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่งบนฐานบัวและรองรับด้วยฐานอาสนะเป็นชั้นรองถัดลงไปเป็นฐานรัตนบัลลังก์ใต้ซุ้มเรือนแก้ว ซุ้มเรือนแก้วนั้นเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า พระอินทร์ได้เนรมิตถวายในสัปดาห์ที่ 4 หลังการตรัสรู้ของบุตรสัมมาสัมโพธิญาณ มากกว่านิยมใช้วัสดุที่เป็นเนื้อตะกั่ว หรือ เนื้อชิน ปัจจุบันเรียกว่า พระพิมพ์ปรกโพธิ์เชียงแสน

2.4) พระพุทธรูปปางมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ ประกอบซุ้มเรือนแก้ว รูปแบบพระพิมพ์ปางมารวิชัยพุทธลักษณะเด่นชัดอยู่ในอิริยาบถนั่งปางมารวิชัย ส่วนพระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ขวาชี้ลงที่พื้นธรณีเป็นฐานรัตนบัลลังก์ใต้ซุ้มเรือนแก้ว ซุ้มเรือนแก้วนั้นเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า พระอินทร์ได้เนรมิตถวายในสัปดาห์ที่ 4 หลังการตรัสรู้ของบุตรสัมมาสัมโพธิญาณ อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ซุ้มเรือนแก้วนั้นเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า พระอินทร์ได้เนรมิตถวายในสัปดาห์ที่ 4 หลังการตรัสรู้ของบุตรสัมมาสัมโพธิญาณ รูปใบโพธิ์มีขนาดเล็กอยู่เหนือบนสุดขององค์พระเป็นสัญลักษณ์ของการประทับปฏิบัติสมาธิมารวิชัยได้โพธิ์ในทางพุทธศาสนา มากกว่านิยมใช้วัสดุที่เป็นเนื้อตะกั่ว หรือ เนื้อชิน ปัจจุบันเรียกว่า พระปรกโพธิ์บัลลังก์เชียงแสนใบไถ

2.5) พระพุทธรูปปางมารวิชัยจำนวนมากที่เรียงกันในลักษณะพระแสง ในรูปแบบพระแสงนั้นมีการวางพระพุทธรูปปางมารวิชัย พุทธลักษณะเด่นชัดอยู่ในอิริยาบถนั่งปางมารวิชัย ส่วนพระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ขวาชี้ลงที่พื้นปรากฏองค์พระทั้งหมด 28 พระองค์เรียงเป็นแถว เพื่อสื่อถึงเรื่องราวอดีตพุทธเจ้า และเป็นพุทธบูชาสืบต่อพระพุทธศาสนาจนถึง 5,000 ปี ที่ปรากฏใน ณ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติเชียงแสน นั้นเป็นพระแสง เนื้อตะกั่ว สันนิษฐานได้ว่าเป็นการสร้างขึ้นมาเพื่อน้อมลาลึกถึงพระเจ้าทั้ง 28 พระองค์ และใช้วัสดุที่เป็นเนื้อตะกั่ว หรือ เนื้อชิน ปัจจุบันเรียกว่า พระแสง 28 หรือพระชาวแปดเชียงแสน เนื้อตะกั่ว

ภาพที่ 2 พุทธรูปปางสมาธิในซุ้มเรือนแก้ว

ที่มา: นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปปางมารวิชัย
ที่มา: นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปปางมารวิชัยในซุ้มเรือนแก้ว
ที่มา: นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปปางมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์
ที่มา: นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปปางมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ ประกอบซุ้มเรือนแก้ว
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 7 พระพุทธรูปปางมารวิชัยจำนวนมากที่เรียงกันในลักษณะพระแผง
ที่มา: นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

จากการศึกษาและสำรวจพบว่า พระพิมพ์เมืองเชียงแสนที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน ปรากฏพระพิมพ์แบบพระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับใต้ต้นโพธิ์ (ปรกโพธิ์) มากที่สุด ที่สะท้อนความนิยมในอดีต และมีแม่พิมพ์ที่ใช้กดทดลองพิมพ์จำนวน 2 ชุดดังต่อไปนี้

ชุดที่ 1 แม่พิมพ์ที่พบแสดงให้เห็นว่าวัสดุที่ใช้ในการทำแม่พิมพ์เป็นหินเนื้ออ่อนสีดำ แกะลงไปบนเนื้อหินในลักษณะกลบด้านซ้ายขวา เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ (พระปรกโพธิ์) มีฐานสูง ส่วนองค์กดลองพิมพ์ที่พบนั้นเป็นดินเหนียว สันนิษฐานว่าเป็นการนำดินเหนียวไปกดที่แม่พิมพ์ เพื่อทดสอบความคมชัด สัดส่วน หรือข้อสังเกตที่จะนำไปสู่การปรับแก้ต่อไป ก่อนที่จะทำแม่พิมพ์ขึ้นสมบูรณ์

ชุดที่ 2 แม่พิมพ์ที่พบทำจากหินเนื้ออ่อนสีน้ำตาล โดยแกะกลบด้านซ้ายขวา เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ไม่มีฐาน ส่วนองค์กดลองพิมพ์เป็นดินเหนียว

ภาพที่ 8 แม่พิมพ์ และองค์ลองกดพิมพ์ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน
ที่มา: นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

การสร้างสรรค์พระพิมพ์เมืองเชียงแสนแบบโบราณ

การสร้างสรรค์พระพิมพ์ในครั้งนี้ได้แรงบันดาลใจจากแม่พิมพ์และองค์ล่องกดพิมพ์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการถอดพระพิมพ์ปรกโพธิ์เชียงแสนเนื้อตะกั่วแบบพื้นถิ่น และเป็นแนวทางการพัฒนาในการสร้างสรรคงานพุทธศิลป์ในอนาคตต่อไป โดยมีการปรับเปลี่ยนวัสดุและกระบวนการบางอย่างเพื่อให้เหมาะสมกับปัจจุบัน

การสร้างพระพิมพ์เทตะกั่วแบบโบราณครั้งนี้ จะใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น และเน้นกระบวนการผลิตแบบพื้นถิ่น โดยต้องการให้แม่พิมพ์มีความคงทนสามารถใช้ในการเทตะกั่วได้หลายๆ ครั้ง

1) ดินที่นำมาใช้ในการทำแม่พิมพ์

ในส่วนของแม่พิมพ์หินอ่อนได้เปลี่ยนเป็นแม่พิมพ์ดินเผาเพราะมีกระบวนการผลิตที่ไม่ซับซ้อน โดยดินที่ใช้ต้องมีความละเอียด เมื่อผสมกับน้ำเนื้อดินแน่นจับตัวได้ดี เช่นเดียวกับดินที่ใช้ในการหล่อพระสมัยโบราณ เช่น ดินนวล หรือดินที่ติดในล้อเกวียน ความละเอียดและความแน่นของดินนวล มาจากการถูกบดซ้ำหลายๆ ครั้งด้วยล้อเกวียน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันดินชนิดนี้หาได้ยาก จึงได้สืบค้นองค์ความรู้จากช่างพื้นถิ่นที่มีความชำนาญในการหล่อพระโบราณ พบว่านอกจากดินนวลแล้ว สามารถใช้ดินจอมปลวกทดแทนได้ (ชัยรัตน์ แก้วดวงแสง, การใช้วัสดุทดแทน, 15 มีนาคม 2568)

การเตรียมดินจอมปลวก โดยการนำมารองเพื่อให้ละเอียดกรองเศษของรังจอมปลวก เศษหญ้า ใบไม้ออกไปเพื่อเวลานำไปหมักก่อนที่จะนำไปกดเป็นแม่พิมพ์ของพระพิมพ์ต่อไป

ขั้นตอนการเตรียมดินจอมปลวกเป็นขั้นตอนที่สำคัญ โดยการนำมารองเพื่อให้ได้เนื้อดินที่ละเอียด กรองเอาเศษของรังจอมปลวก เศษหญ้าและใบไม้ออกไปเพื่อนำไปเข้าสู่กระบวนการหมัก มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มวลสารผสมคลุกเคล้าเป็นเนื้อเดียวกัน(Homogeneous) ซึ่งจะช่วยให้ประสิทธิภาพในการขึ้นรูปด้วยแม่พิมพ์สำหรับพระพิมพ์ในขั้นตอนถัดไป

ภาพที่ 9/10 เตรียมดินจอมปลวกโดยการกรองให้ได้เนื้อละเอียดที่สุด

ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

นำไปหมักในน้ำสะอาดไว้ประมาณ 1 ถึง 2 ชั่วโมง ก่อนนำดินจอมปลวกหมักมานวดให้เนื้อเข้ากัน มีความแน่น สำหรับการเตรียมขึ้นรูป ทำแม่พิมพ์ในพระพิมพ์ต่อไป

ภาพที่ 11/12 การผสมน้ำและดินจอมปลวก
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

2) ลำดับการทำแม่พิมพ์

(1) วัสดุที่ใช้ในการทำแม่พิมพ์ ได้แก่ ดินจอมปลวกหมัก น้ำมันพืช และต้นแบบพระพิมพ์ สำหรับต้นแบบพระพิมพ์ที่ใช้ในครั้งนี้ เป็นต้นแบบพระพิมพ์ปรกโพธิ์ของวัดตันเกว่น จังหวัดเชียงใหม่ที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อประดับในวิหารตันเกว่น ซึ่งเป็นแบบเดียวกับพระพิมพ์ปรกโพธิ์ของวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง และยังมีพระพิมพ์ปรกโพธิ์ชนิดเดียวกันอีกหนึ่งพิมพ์ที่นำมาเป็นต้นแบบการถอดแม่พิมพ์

(2) ส่วนน้ำมันพืชจะช่วยในเวลากดต้นแบบพระพิมพ์ เพื่อไม่ให้ดินเกิดการแตกร้าวจากแรงกด โดยจะทาน้ำมันพืชเคลือบต้นแบบพระพิมพ์ เพราะเวลากดจะทำให้ให้ดินจอมปลวกมีพื้นผิวมันวาวไหลลื่นไม่ติดพิมพ์ ทำให้ถอดต้นแบบพระพิมพ์ออกจากดินจอมปลวกได้สะดวกขึ้น

(3) ในการกดต้นแบบเพื่อให้ได้แม่พิมพ์ ควรกดช้าๆ เพื่อไม่ให้ดินเกิดการรอยร้าวภายในแม่พิมพ์ การเกิดรอยจะส่งผลให้เวลาเทโลหะทำให้เป็นตำหนิที่เกิดจากแม่พิมพ์ได้

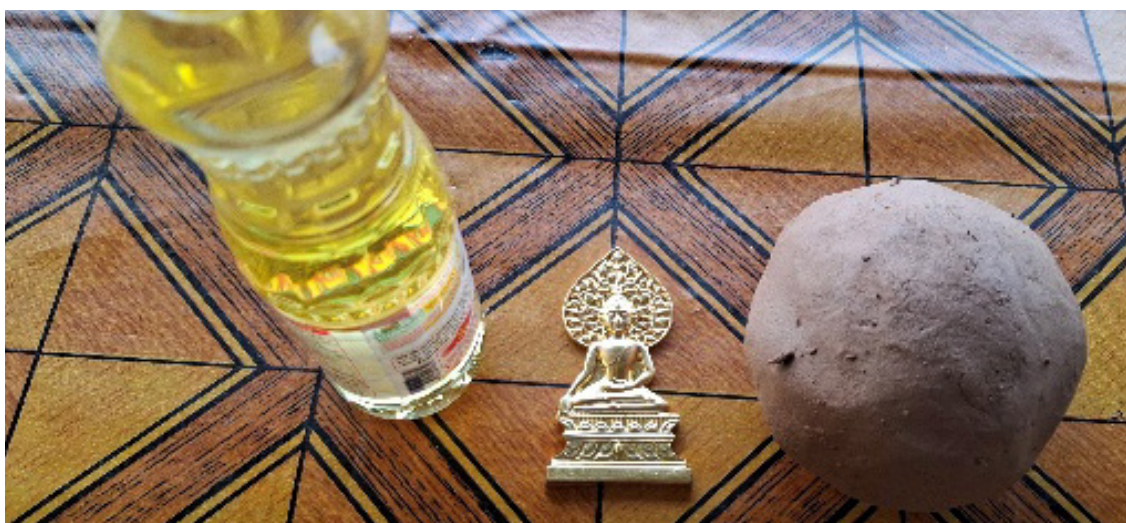
(4) หลังจากการถอดต้นแบบออกจากดิน ต้องนำไปตากในที่ร่ม และมีอากาศถ่ายเทสะดวก ไม่ให้โดนแสงแดดโดยตรงเด็ดขาด เป็นการทำให้แม่พิมพ์คลายความชื้นออกที่ละเล็กละน้อย ทิ้งไว้จนแห้งสนิท จึงจะได้แม่พิมพ์ที่สมบูรณ์ไม่แตกร้าว

มีข้อสังเกตว่าการกำหนดระยะเวลาที่ทำให้แม่พิมพ์แห้งสนิทในแต่ละครั้งนั้น ไม่สามารถกำหนดได้ชัดเจน เพราะขึ้นอยู่กับสภาพอากาศในแต่ละวันที่ไม่เหมือนกัน โดยช่วงเวลาที่ทดลองกดแม่พิมพ์ในครั้งนี้

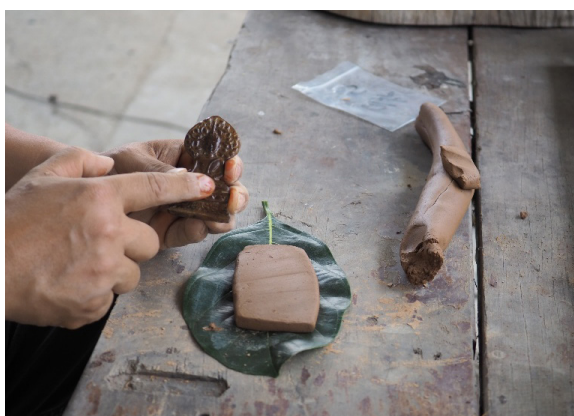

เป็นช่วงเดือนมีนาคม 2568 ที่ไม่มีฝนตก และมีอากาศค่อนข้างร้อน ทำให้ระยะเวลาในการคลายความชื้นของแม่พิมพ์จนแห้งสนิทอยู่ในช่วงเวลา 30 - 37 วัน โดยหากแม่พิมพ์ไม่แห้งสนิทเมื่อนำไปเผา จะทำให้เกิดโอกาสที่แม่พิมพ์แตกได้

จากการทดลองเผาแม่พิมพ์ในอุณหภูมิที่สูง ทำให้แม่พิมพ์เกิดระเบิดแตกหัก จึงได้ทดลองเผาในเตาถ่านที่ไฟเริ่มลดอุณหภูมิลง โดยสังเกตการณ์จากขี้เถ้าที่เกิดจากถ่านไฟ ถ้ามีขี้เถ้าปกคลุมถ่านไฟ แสดงว่าความร้อนอยู่ในช่วงเหมาะแก่การนำแม่พิมพ์ลงไปเผา หรือใช้ขี้เถ้ากลบถ่านไฟเพื่อลดอุณหภูมิ ปล่อยทิ้งไว้จนเย็นลงตามธรรมชาติ อาจใช้เวลา 1 คืน เป็นอันเสร็จกระบวนการเผาแม่พิมพ์

ภาพที่ 13 วัสดุ อุปกรณ์ที่เตรียมกดทำแม่พิมพ์
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 14/15 เตรียมต้นแบบพระพิมพ์ และพื้นผิวดิน
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 16/17 แสดงการกดต้นแบบพระพิมพ์
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 18/19 กดต้นแบบได้แม่พิมพ์ที่ต้องการและสมบูรณ์แบบ
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 20 แม่พิมพ์ที่แห้งสนิทนำไปเผา
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 21 ทดลองเผาแม่พิมพ์ในอุณหภูมิที่สูงปรากฏว่าทำให้แม่พิมพ์เกิดระเบิดแตกหัก
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 22/23 การลดแรงไฟของถ่านโดยใช้ไม้ปักคุม
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 24 วางแม่พิมพ์ลงไปเผา
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

3) วิธีการหล่อพระพิมพ์จากตะกั่ว

เริ่มจากการนำตะกั่วแท่งตัดเป็นชิ้นพอดีกับการเทในแต่ละครั้ง นำตะกั่วแท่งที่ตัดไปตั้งบนเตาไฟ ทำการหลอมให้อยู่ในสถานะของเหลว สำหรับการหลอมตะกั่วนั้นทำได้หลากหลายวิธีขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่ อาจเป็นการหลอมโดยใส่เข้าหลอมในกรณีที่ต้องใช้ตะกั่วจำนวนมากในแต่ละครั้ง ในครั้งนี้เป็นประยุกต์การหลอมเพื่อความสะดวกโดยใช้อุปกรณ์เรียบง่ายที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น

การเทโลหะลงในแม่พิมพ์ควรเทให้เต็ม เพื่อความสวยงามของพระพิมพ์ ปล่อยให้โลหะแข็งตัวประมาณ 3-5 นาที ก็สามารถถอดพระพิมพ์ออกจากแม่พิมพ์ได้

ภาพที่ 25 เตรียมเตตระกั่ว ลงในแม่พิมพ์
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 26 หลอมเตตระกั่ว
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ภาพที่ 27/28 หลังจากเทโลหะ และ พระพิมพ์ปรกโพธิ์
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ทั้งนี้ลักษณะพระพิมพ์ที่ได้จากทดลองสร้าง มีข้อสังเกตดังนี้ เรื่องสัดส่วนขนาดเป็นเรื่องปกติที่มีการถอดแบบมาแล้วพระพิมพ์ที่ถอดมาได้จะมีขนาดเล็กกว่าต้นแบบ ในกระบวนการทดลองถอดพระพิมพ์ครั้งที่ 1-4 จะเห็นได้ว่ามีพุทธลักษณะค่อนข้างมีความคมชัดในมิติการถอดแบบพื้นถิ่น ในส่วนหน้าพระพักตร์องค์พระถือได้ว่าค่อนข้างสมบูรณ์เห็นองค์ประกอบ พระเนตร(ตา) พระโอษฐ์(ปาก) พระนาสิก (จมูก) พระกรรณ (ใบหู) พระสอ (คอ) ติดคมชัดทุกองค์ ในส่วนของฉากใบโพธิ์ ผลการทดลองครั้งที่ 1 นั้น ได้ผลลัพธ์รายละเอียดไม่คมชัด จึงทดลองครั้งที่ 2 ครั้งนี้เริ่มแสดงรายละเอียดคมชัดขึ้น ในการทดลองครั้งที่ 3 ได้ผลลัพธ์เป็นที่น่าพอใจ และในการทดลองครั้งที่ 4 เกิดผลลัพธ์ที่สมบูรณ์ทั้งองค์พระ ตั้งแต่พระกร(แขน) นิ้วพระหัตถ์ พระเพลา (ขา) ส่วนตำแหน่งฐานพระอาสนะก็เช่นเดียวกัน เกิดผลลัพธ์ที่สมบูรณ์ในการกดพิมพ์ครั้งที่ 4

สรุปได้ว่า จากการนำต้นแบบนำมาผ่านกระบวนการถอดเป็นแม่พิมพ์แล้วทำการเทตะกั่ว ผลปรากฏว่าทำให้ขนาดองค์พระที่ได้มีขนาดเล็กลง และในกระบวนการการทดลองเทตะกั่วครั้งที่ 1-4 จะเห็นได้ว่ามีความคมชัดในแต่ละจุดที่ไม่เหมือนกันสันนิษฐานได้ว่าในกระบวนการที่ต้องอาศัยความชำนาญและฝึกฝนทักษะในการเทตะกั่วเพื่อให้ได้พระพิมพ์สมบูรณ์ที่สุด

ภาพที่ 29 การเปรียบเทียบระหว่างต้นแบบและทดลองเทตะกั่ว
ที่มา : นายชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

ขั้นตอนในการทดลองหล่อพระพิมพ์เมืองเชียงแสนตามกรรมวิธีโบราณ ดังนี้

1) การเตรียมและหลอมละลายมวลสารโลหะ (Melting Process) เริ่มต้นด้วยการเตรียมตะกั่ว โดยการตัดแบ่งให้มีปริมาณที่เหมาะสมต่อการขึ้นรูปในแต่ละครั้ง จากนั้นจึงนำไปให้ความร้อนด้วยเตาไฟหรือชุดพ่นแก๊ส (Gas Torch) จนโลหะถึงจุดหลอมเหลวและเปลี่ยนสถานะเป็นของเหลวอย่างสมบูรณ์

2) การขึ้นรูปด้วยวิธีการเทหล่อ (Casting Technique) เมื่อโลหะหลอมละลายได้ที่ จึงดำเนินการเทโลหะเหลวลงสู่แม่พิมพ์ โดยต้องอาศัยการควบคุมจังหวะและทิศทางเพื่อให้ของเหลวไหลเข้าสู่รายละเอียดของ

แม่พิมพ์ได้อย่างทั่วถึง ขั้นตอนนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความคมชัดและสุนทรียภาพขององค์พระซึ่งต้องอาศัยทักษะความชำนาญและความรวดเร็วเพื่อป้องกันการแข็งตัวของโลหะก่อนเติมเต็มแม่พิมพ์

3) การลดอุณหภูมิและการก่อรูป (Cooling and Solidification) หลังจากการเทหล่อสิ้นสุดลงให้พักแม่พิมพ์ไว้เพื่อให้เกิดการถ่ายเทความร้อนและวัสดุเกิดการเซตตัว โดยใช้เวลาประมาณ 3-5 นาที ทั้งนี้ระยะเวลาจะแปรผันตามอุณหภูมิสะสมภายในแม่พิมพ์และอุณหภูมิของโลหะเหลวในขณะนั้น

4) การถอดแบบขึ้นรูป (Demoulding) เมื่อโลหะแข็งตัวและคงรูปได้ที่แล้วให้ทำการพลิกแม่พิมพ์เพื่อถอดองค์พระออก ซึ่งในสภาวะที่เหมาะสม องค์พระจะหลุดออกจากแม่พิมพ์โดยง่ายและคงไว้ซึ่งรายละเอียดตามแบบสันนิษฐาน

ข้อสังเกตและข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการในการจัดทำพระพิมพ์ตามกรรมวิธีโบราณเป็นงานประณีตศิลป์ที่ต้องอาศัยทักษะเฉพาะทาง และความชำนาญจากการฝึกฝน ความสมบูรณ์ของชิ้นงานขึ้นอยู่กับการควบคุมตัวแปรด้านเวลาและอุณหภูมิอย่างแม่นยำ อนึ่งในการทดลองอาจพบความคลาดเคลื่อนหรือความไม่สมบูรณ์ของชิ้นงานได้ในบางกรณี ซึ่งถือเป็นลักษณะปกติของการผลิตในระบบทำมือ

องค์ความรู้จากการศึกษา

จากการศึกษาการสร้างสรรค์พระพิมพ์เมืองเชียงแสนแบบโบราณ จึงได้สรุปองค์ความรู้ดังแสดงในแผนภาพดังนี้

1) รูปแบบพระพิมพ์เมืองเชียงแสน ที่พบใน พช.ชส

พระพิมพ์เมืองเชียงแสนมีลักษณะเด่นเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับใต้ต้นโพธิ์ ทั้งแบบมีและไม่มีซุ้มเรือนแก้ว สะท้อนคติการตรัสรู้และพุทธศิลป์แบบล้านนา โดยพบว่ามียุรูปแบบใกล้เคียงกันจำนวนมาก แสดงถึงการใช้แม่พิมพ์ต้นแบบเดียวกันหรืออยู่ในกลุ่มเดียวกัน

2) ขั้นตอนการทดลองสร้างพระพิมพ์

การทดลองสร้างพระพิมพ์ใช้กระบวนการถอดพิมพ์แบบโบราณ โดยใช้ดินจอมปลวกเป็นแม่พิมพ์และหล่อด้วยตะกั่ว กระบวนการทดลองหลายครั้งช่วยให้เห็นพัฒนาการด้านความคมชัดและความสมบูรณ์ของชิ้นงาน

3) กำหนดแนวความคิดในการสร้าง

แนวคิดในการสร้างพระพิมพ์มีพื้นฐานจากคติความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการสร้างเพื่อเป็นพุทธบูชาและการสั่งสมบุญกุศล สะท้อนความศรัทธาและบทบาทของศาสนาในวิถีชีวิตของชุมชน

4) การสร้างสรรค์แม่พิมพ์พระพิมพ์

แม่พิมพ์ถูกสร้างขึ้นจากดินจอมปลวกซึ่งเป็นวัสดุท้องถิ่น โดยอาศัยทักษะและประสบการณ์ของช่างพื้นบ้านทำให้สามารถถ่ายทอดรายละเอียดของพุทธลักษณะได้ใกล้เคียงต้นแบบ

5) พระพิมพ์ปรกโพธิ์

พระพิมพ์ปรกโพธิ์เชียงแสนสะท้อนอัตลักษณ์ทางพุทธศิลป์อย่างชัดเจน ทั้งด้านรูปแบบ ลวดลาย และความหมายเชิงสัญลักษณ์ แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 30 องค์ความรู้จากการศึกษา
ที่มา : ชัยวุฒิ ปัญญาเลิศ

สรุป

ผลการศึกษาด้านรูปแบบพบว่า พระพิมพ์ปรกโพธิ์เชียงแสนมีลักษณะร่วมกันอย่างชัดเจนทั้งด้านสัดส่วน องค์ประกอบ และพุทธลักษณะ โดยเฉพาะการแสดงพระพุทธรูปเจ้าในปางมารวิชัยประทับใต้ต้นโพธิ์ ซึ่งสะท้อนคติความเชื่อเรื่องการตรัสรู้และการสั่งสมบารมี ลักษณะความใกล้เคียงของรูปแบบพระพิมพ์จำนวนมากบ่งชี้ถึงการใช้แม่พิมพ์ต้นแบบเดียวกันหรืออยู่ในกลุ่มแม่พิมพ์เดียวกัน

ในด้านการสร้างสรรค์พระพิมพ์ตามกรรมวิธีโบราณ พบว่าการใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น ดินจอมปลวก และตะกั่ว สามารถถ่ายทอดรูปแบบและลักษณะทางพุทธศิลป์ได้ใกล้เคียงต้นแบบเดิม โดยผลการทดลองแสดงให้เห็นว่าความคมชัดและความสมบูรณ์ของชิ้นงานขึ้นอยู่กับทักษะ ความชำนาญ และประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติ การสร้างพระพิมพ์จึงมิได้เป็นเพียงกระบวนการเชิงช่าง หากแต่เป็นการผสมผสานองค์ความรู้ ความศรัทธา และภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

การศึกษาในครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าพระพิมพ์ปรกโพธิ์เชียงแสนเป็นมรดกทางพุทธศิลป์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต และสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนางานพุทธศิลป์ร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

- 1) ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบพระพิมพ์เมืองเชียงแสนกับพระพิมพ์ในศิลปะร่วมสมัยของภูมิภาคอื่น เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการทางรูปแบบ ความเชื่อ และอิทธิพลทางพุทธศิลป์ในบริบทที่กว้างขึ้น
- 2) ควรส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการสร้างพระพิมพ์แบบโบราณผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ เพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างความต่อเนื่องทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ในสังคมร่วมสมัย
- 3) ควรนำองค์ความรู้จากการศึกษานี้ไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ร่วมสมัย ตลอดจนใช้เป็นแนวทางในการจัดแสดงและเผยแพร่ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมแก่สาธารณชนอย่างเหมาะสม

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (ม.ป.ป.). พระพิมพ์ดินดิบแบบศรีวิชัย. [ออนไลน์]. <https://www.finearts.go.th/main/view/27421-พระพิมพ์ดินดิบแบบศรีวิชัย>
- กฤษฎา พิณศรี. (2555). ศิลปะพระพิมพ์. วารสารศิลปวัฒนธรรมเล่มหน้ามุล. 7(1), 50. Link : <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/acj/article/view/260/228>
- เซเดส, ยอช. (2502). ตำนานพระพิมพ์. ม.ป.ท. : โรงพิมพ์มหาดไทย.
- ณัฐพงษ์ อยู่รุ่งเรืองศักดิ์. (2554). พระเครื่องกับสังคมไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึง พ.ศ. 2550: การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เมธี เมธาสีทิ สุขสำราญ. (2561). คติการถวายพระพุทธรูปไม้ในเดียนยี่ที่อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง. ใน รัตนพล ชื่นคำ (บก.). เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2539.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด.
- ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส. (2502). ตำนานพระพิมพ์. กรุงเทพมหานคร: มหาดไทย.
- สุจิตโต. (2560). ศึกษาคุณค่าของพระเครื่องยอดขุนพล จังหวัดพะเยา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

